

УДК 339.9

Андрійчук В.Г.,* Хрупов Є.В.**

**ПРАГМАТИЧНА ДЕКЛАРАТИВНІСТЬ
ІДЕНТИФІКАЦІЇ УКРАЇНОЮ ЄВРОПЕЙСЬКИХ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СТАНДАРТІВ:
РЕАЛЬНИЙ СТАН ТА ШЛЯХИ І МЕХАНІЗМИ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ ДОСЯГНЕННЯ**

Зважаючи на євроінтеграційну спрямованість зовнішнього курсу нашої держави, видається вельми важливим і необхідним відслідковування та оцінка наявних причин і ускладнень щодо впровадження у вітчизняну практику соціальних стандартів та гарантій, які відповідали б європейським аналогам. Адже утвердження сучасних європейських стандартів якості життя визначалось одним із шляхів побудови в Україні соціально-орієнтованої ринкової економіки європейського типу ще у Посланні Президента України до Верховної Ради «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002 – 2011 роки».

Однак здійснювані з цього часу і донині заходи України на шляху до європейського співтовариства засвідчили, що серйозною перешкодою у проведенні успішної та ефективної євроінтеграційної політики виступають зокрема і складні соціальні проблеми, пов'язані з неадаптованістю України до впровадження розвиненої системи соціального захисту та соціальних стандартів країн Європейського Союзу. Водночас викликає занепокоєння в соціумі застосування в нашій країні моделі розвитку, яка, закріплюючи значну нерівність у можливостях доступу до благ та ресурсів суспільства, спричиняє глибоку соціальну диференціацію та збереження значних масштабів бідності.

Як відомо, відповідно до прийнятих в Україні Законів та нормативно-правових актів, основним соціальним стандартом є прожитковий мінімум, який застосовується для загальної оцінки рівня життя населення в Україні і є основою для реалізації та розроблення окремих державних соціальних програм. Його величина використовується також для визначення кількості бідного населення й обчислення рівня мінімальної заробітної плати для працюючого населення. Тому то цей показник привертає до себе увагу науковців та практиків.

При цьому в Україні прожитковий мінімум визначається нормативним методом за фактичною вартістю спожитих товарів і послуг, що входять у споживчий кошик, на відміну від статистичного, який (як правило, застосовується переважно країнами з високим рівнем доходів громадян) передбачає встановлення прожиткового мінімуму за доходами 10-20% найменш забезпечених категорій громадян.

Вважається, що оскільки інформація про доходи, що необхідна для розрахунків статистичним методом, значно запізнюється (на рік і більше), то нормативний метод забезпечує більшу оперативність. Хоча щодо достовірності вихідних базисних даних, які

* доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік Академії Наук Вищої Школи України, завідувач кафедри світового господарства і міжнародної економічної інтеграції Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі

** аспірант Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі

беруться для визначення прожиткового мінімуму, мають місце суттєві розбіжності. Та й хіба, при нинішньому рівні комп'ютерно-інформаційної оснащеності, може бути аргументом неоперативність в наданні необхідних достовірних вихідних базисних даних?

Результати аналізу даних, наведених в таблиці 1 засвідчують, що в 2010 році розмір мінімальної заробітної плати кореспондує (маючи відхилення на 5,3 – 5,4 %) з розміром прожиткового мінімуму для працездатних осіб (починаючи з 1 жовтня ці показники становлять 907 грн.), хоча відповідно до вимог Європейської соціальної хартії (частково ратифікованою Україною) мінімальна заробітна плата повинна в 2,5 рази перевищувати прожитковий мінімум.

Тому то мають рацію фахівці, які стверджують, що нинішнє співвідношення цих соціальних стандартів в Україні слід трактувати як офіційне визнання владою факту, що працездатні громадяни не живуть на заробітну плату. Отже, одним із суттєвих недоліків вітчизняної системи соціальних стандартів є ігнорування необхідності витрат, зумовлених наявністю у працівника сім'ї, утриманців, розширення платності послуг у сфері медицини та освіти. І нинішній рівень прожиткового мінімуму в Україні по суті забезпечує лише фізіологічне виживання – животіння людини.

Таблиця 1
Соціальні виплати у країнах Європи у 2009 р., % до ВВП

Бельгія	26,7	Італія	25,2	Великобританія	26,8
Данія	28,8	Люксембург	21	Ісландія	19,5
ФРН	29,5	Нідерланди	27,4	Норвегія	25,4
Греція	26,4	Австрія	28,7	Швейцарія	28,7
Іспанія	20,1	Португалія	22,7	Словаччина	20
Франція	29,7	Фінляндія	25,2	Словенія	26,6
Ірландія	14,1	Швеція	32,3	Україна	9,36

Аналіз існуючого соціально-економічного стану в країні засвідчує, що мінімальна заробітна плата на нинішній час не виконує роль соціального стандарту оплати праці, а реально є лише технічним нормативом для розрахунку заробітної плати у бюджетній сфері відповідно до можливостей видаткової частини бюджету. Однак мінімальна заробітна плата не може зводитись до встановленого прожиткового мінімуму, саме це зумовлює необхідність перетворення мінімальної зарплати в дійсно мінімальну соціальну гарантію для працюючого населення. Власне такий підхід і повинен стати, як стверджують фахівці одним із елементів державної політики, спрямованої на боротьбу з бідністю та надання особам, які працюють за наймом, необхідного соціального захисту щодо мінімально допустимих рівнів оплати праці.

Як зазначалось, переважна більшість соціальних виплат в Україні ув'язана з розміром прожиткового мінімуму, тоді як у країнах-членах Європейського Союзу вони виплачуються з урахуванням попереднього заробітку стандартного отримувача, яким є чоловік з дружиною та двома дітьми. При цьому важливо зазначити, що розмір соціальної допомоги, на наше переконання, не може бути нижчим за визначену відсоткову частку від загального попереднього заробітку кваліфікованого (якщо допомога залежить від стажу та заробітку) та некваліфікованого (якщо допомога визначається на основі мінімальної фіксованої ставки) працівника та суми сімейних допомог.

Якщо ж проаналізувати видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення, то, як засвідчують дані, наведені в таблиці 2, частка соціальних виплат в обсязі ВВП України порівняно менша: у 1,5 рази, ніж в Ірландії; у 2,1 – 2,2, рази ніж аналогічних показник у таких країнах Європи як Ісландія, Іспанія, Португалія, Словаччина; у 2,7 – 3,2 рази ніж в Словенії, Норвегії, Фінляндії, Бельгії, Данії, Австрії, Нідерландах, Великобританії, Швеїцарії, Франції та у 3,5 рази менше, ніж у Швеції.

До речі, у версії Програми економічних реформ України на 2010 – 2014 роки, запропонованій Комітетом з економічних реформ при Президентові України для обговорення зазначається, що соціальна підтримка населення (яка здійснюється у трьох основних формах – соціальних пільг, соціальної допомоги і субсидій) є надмірно складною і непрозорою. Водночас акцентується увага, що лише 56,8% бідних (згідно з критерієм прожиткового мінімуму) отримують якийсь вид соціальної підтримки.

Таблиця 2
Величина окремих соціальних показників в Україні у 2010 році, грн.

Показник	з 1 січня	з 1 квітня	з 1 липня	з 1 жовтня	з 1 грудня
Прожитковий мінімум, (в т.ч: на 1 особу в розрахунку на місяць)	825	839	843	861	875
діти віком до 6 років	755	767	771	787	799
діти віком від 6 до 18 років	901	917	921	941	957
працездатні особи	869	884	888	907	922
особи, які втратили працездатність	695	706	709	723	734
Мінімальна заробітна плата	869	884	888	907	922

При цьому вказується, що розподіл державних соціальних трансферів є несправедливим, оскільки менше 23% від їх загальної суми потрапляють до бідних, а решта коштів, що становлять майже 17 млрд. грн. (тобто близько 6% доходів бюджету) надаються небідному населенню. Адже надання більшості видів допомоги проводиться без врахування рівня доходів і власності, наявної у розпорядженні одержувачів допомоги. Як один із важливих заходів, передбачуваних у зазначеній Програмі, що стосуються соціальної сфери при проведенні реформи, визначається посилення адресного характеру надання соціальної підтримки наряду з підвищенням ефективності управлінських рішень в системі підтримки населення й запровадженням стимулів ефективного використання ресурсів соціальної допомоги.

Безумовно, наведення належного порядку, шляхом забезпечення об'єктивних, прозорих критеріїв, встановлення розмірів соціальних виплат та посилення моніторингового контролю за витрачанням призначених для них коштів слід визнати одним із першочергових і невідкладних завдань і заходів, які повинні бути вжиті на державному рівні.

Відверто кажучи, запроваджена в Україні протягом минулих 19 років модель ринкової трансформації, що проводилася під девізом - «Спочатку реформування економіки, а потім вирішення завдань соціального плану» фактично не містила необхідної соціальної спрямованості. Соціальні проблеми знаходили і продовжують знаходити місце у передвборних гаслах і власне, ними й завершувались. В реальній практичній реалізації такий

підхід трансформування економіки країни виявився не тільки помилковим, як це, до речі, було визнано ще в п.6 «Концептуальних засад стратегії економічного та соціального розвитку України», що міститься у Посланні Президента України до Верховної Ради України, але і глибоко деструктивним. Адже фактично реформи здійснювалися ціною соціальних втрат, оскільки в чималій мірі було демонтовано навіть ті соціальні цінності, які свого часу були запозичені західними країнами та інтегровані в сучасні цивілізаційні процеси. Відтак такі, з дозволу сказати, реформи не сприяли досягненню мети трансформаційного процесу, яка полягала у становленні середнього класу як основного носія демократії, соціальної і політичної стабільності в суспільстві та забезпеченні адаптованої до ринкової економіки соціальної інфраструктури. Отже, не сприяли подоланню бідності, глибокого матеріального розшарування населення, що набагато перевищує відповідні показники європейських країн і не сприяє утвердженню в суспільстві надійної соціальної та політичної стабільності.

Безперечно, в нинішніх умовах, наповнених глобальними викликами посткризового світу, Україна постала перед необхідністю вирішення соціальної проблеми, враховуючи наявні бюджетні і загально ресурсні обмеження та доконечну потребу активного сприяння входженню країни в когорту конкурентоздатних соціальних держав з високою якістю та рівнем життя.

В цьому контексті повинні бути забезпечені рівні можливості як для самореалізації особистості у суспільстві, так і базові соціальні гарантії (стандарти) і життєво важливі інтереси всіх верств населення.

Власне, зміна парадигми і підходів у подальшому суспільному розвитку шляхом зростання капіталізації людського потенціалу, зміцнення соціальної інфраструктури, що формуватиме високоінтелектуальний кадровий потенціал соціуму, забезпечуватиме перетворення соціальної політики у важливий чинник становлення конкурентоздатної вітчизняної економіки. Яка, в свою чергу, спроможна буде забезпечувати на належному рівні соціальні потреби.

Відтак назріла невідкладна необхідність проведення суцільної інвентаризації та соціальної експертизи законодавчих актів, що стосуються соціальної сфери. З метою як оцінки їх дії, так і визначення й чіткого закріплення джерел фінансування (бюджетні кошти різних рівнів, кошти соціального страхування, солідарного державно-приватного фінансування чи альтернативних джерел).

Тобто, повинна бути на законодавчому рівні закріплена чітка і повна відповідальність між передбаченими для виконання функціями і необхідними для їх здійснення ресурсами. В цьому зв'язку, на наш погляд, заслуговує схвальної підтримки пропозиція спеціалістів Національного інституту стратегічних досліджень щодо потреби опрацювання й прийняття відповідного рамкового Закону «Про соціальну політику України». Де було б конкретизовано як напрями державної соціальної політики на етапі становлення, розподіл сфер відповідальності органів державної влади, місцевого самоврядування та самоорганізації громадян за проведення соціальної політики, так і питання, що належать до сумісного ведення на засадах державно-приватного партнерства. А також були б чітко окреслені засади фінансового, кадрового, наукового, інформаційного, правового та організаційно-технологічного забезпечення соціальної політики.

Щодо напрямів і механізмів, які забезпечували б наближення та ідентифікування вітчизняних стандартів у соціальній сфері з аналогічного профілю європейськими соціальними стандартами, то тут передусім необхідне пріоритетне спрямування державних соціальних видатків на збереження системоутворювальних елементів соціальної сфери,

забезпечення гарантій конституційних прав громадян, збереження потенціалу для розвитку соціальної сфери в майбутньому. На що цілком резонно, на наш погляд, звертається особлива увага науковців НІСД.

В числі основних напрямів вирішення проблеми впорядкування системи соціального захисту громадян України зумовлюється також необхідність радикального підвищення якості та ефективності надання послуг соціальної сфери шляхом диверсифікації постачальників послуг та вдосконалення механізмів розміщення і реалізації замовлень на їх надання при збереженні за державою функцій забезпечення мінімальних соціальних стандартів.

Разом з тим, з метою реалізації курсу на досягнення в Україні європейських стандартів життя і послуг соціальної сфери, повинна акцентуватися увага на необхідності приведення у відповідність з міжнародними стандартами (нормами) вітчизняних соціальних стандартів, зокрема тих, що стосується питань оплати праці, загальнообов'язкового державного страхування, надання соціальної допомоги, пенсійного забезпечення.

При цьому повинна обумовлюватися важливість встановлення обов'язкових для дотримання при розробленні програм соціально-економічного розвитку науково обґрунтованих державних соціальних стандартів і нормативів, диференційованих за соціально-демографічними ознаками підходу й забезпечення прозорості та громадського контролю при їх визначення та застосуванні.

При цьому механізм модернізації соціальної сфери (оскільки близько $\frac{3}{4}$ виробничих підприємств країни належить приватному сектору) повинен базуватися на поєднанні зусиль і ресурсів держави, бізнесу і суспільства. А основними економічними моделями практичного втілення цього механізму, як зазначають науковці секції суспільних і гуманітарних наук НАН України у Національній доповіді, могло б стати приватно-державне партнерство, фандрайзинг, корпоративно-соціальна відповідальність, благодійні фонди, венчурна благодійність, спонсорство і волонтерство.

Для реалізації цих моделей повинні бути створені належні законодавчі умови, визначені пріоритети реформування та їх послідовність. Законодавчо закріплено порядок, яким передбачалося, що коли бізнес інвестує в соціальні проекти, то він повинен мати, крім соціальної відповідальності, також і підвищення нематеріальних активів у вигляді покращення іміджу та ділової репутації. Звичайно, важливіше значення у розвитку взаємодії повинно відводитися пільгам в оподаткуванні бізнесу при фінансуванні соціальних проектів.

В зв'язку з наявною розбіжністю між понятійно-змістовою сутністю термінологій європейських соціальних стандартів і показників, що властиві вітчизняній соціальній сфері, потребує відповідного ідентифікаційного приведення соціальних стандартів України до загальноєвропейського змістового наповнення. Адже в Україні сама сутність прожиткового мінімуму лишається поки що неоднозначною і врешті незрозумілою: чи це дійсно є мінімальний розмір споживання, який можна вважати межею бідності, чи це все ж таки раціональні норми споживання?

Отже, передусім слід визначитися з ідеологією прожиткового мінімуму та його призначення й оновити методологію його розрахунку, забезпечивши при цьому спрощення методики, орієнтацію на сучасні стандарти споживання й передбачення синхронного коригування прожиткового мінімуму відповідно до змін у структурі споживання населення, цін на товари і послуги.

Неймовірно вражаючим є розшарування суспільства, спричинене концентрацією капіталу, з одного боку, і зубожінням великої частки населення України – з іншого (за оцін-

ками фахівців, від 75% до 78,8% населення знаходиться на межі бідності). Передусім це зумовлено за рахунок значного зростання вартості життя, оскільки за минулі 20 років вартість життя номінально підвищилася у 15-20 разів, а заробітна плата працюючих у сфері матеріального виробництва – у 10-12.

Нині вже йдеться про виживання переважаючої більшості населення.

Чиновничий люд закидає, що мовляв, продуктивність праці в Україні у 4 рази нижча за європейську, але резонно виникає запитання: а чому ж в такому разі зарплата нижча в 20 разів? Все-таки слід визнати, що корінна причина криється в тому, що в собівартості вітчизняної продукції зарплата складає лише 7-8% в той час, коли в Європі її рівень в собівартості продукції становить 40-50%. До речі, за оцінками експертів Credit Suisse, з 2000 до 2010 року в цілому особистий добробут усіх жителів планети зріс більш як на 40% .

Хочеться вірити, що проголошені Президентом України у зверненні до громадян країни з нагоди відзначення Міжнародного дня боротьби з бідністю (в якому він, нагадуючи, повторив виголошене у вересні 2010 року під час саміту на 65-й сесії Генеральної Асамблеї ООН) запевнення міжнародній громадськості, що Україна виконає взяті нею зобов'язання щодо досягнення до 2015 року Цілей розвитку Тисячоліття (однією з яких є подолання бідності) реально здійсняться.